

Marek Siwek

Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 27 września 2000 r.

Palestra 48/7-8(547-548), 256-262

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 27 września 2000 r.

II Aka 180/00

Teza glosowanego wyroku brzmi:

Określenie przez sąd okręgowy terminu naprawienia szkody w wypadku orzeczenia tego obowiązku jako środka karnego nie znajduje żadnego oparcia w przepisach kodeksu karnego. Przeciwnie, z treści art. 196 § 1 k.k.w. wynika, iż wymagalność tego rodzaju roszczenia majątkowego powstaje z chwilą uprawomocnienia się wyroku¹.

Stanowisko zajęte przez Sąd Apelacyjny w Lublinie co do zasady zasługuje na aprobatę, jednakże argumentacja, której istota zawarta jest w zdaniu drugim tezy, nasuwa zastrzeżenia.

Zauważyć przede wszystkim należy, iż terminologia, jaka została użyta w glosowanym wyroku, dotycząca obowiązku naprawienia szkody orzeczonego na podstawie art. 46 § 1 k.k., zważywszy na po części cywilnoprawny charakter tej instytucji, winna odpowiadać treści uregulowań prawa cywilnego materialnego i procesowego. Tak jednak nie jest. Sąd Apelacyjny w Lublinie użył pojęcia wymagalności roszczenia w sposób nieprawidłowy.

Przesłanką orzeczenia w oparciu o art. 46 k.k. jest istnienie szkody, wynikłej z przestępstwa². Popęcenie przestępstwa, a więc zgodnie z treścią art. 1 k.k., czynu zawinionego, o stopniu społecznej szkodliwości większym niż znikomy, zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia, implikuje oprócz odpowiedzialności karnej także odpowiedzialność cywilną, której

¹ Teza wraz z uzasadnieniem tego wyroku zostały opublikowane w OSA 2001, nr 11, poz. 82.

² Por. Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Kraków 1999, s. 58 i powołana tam literatura.

podstawa tkwi w art. 415 k.c., jeżeli w wyniku przestępstwa wyrządzona została szkoda. Z normy tej wynika, że od chwili popełnienia przestępstwa powodującego szkodę sprawcę i pokrzywdzonego łączy stosunek zobowiązaniowy, którego treścią jest m.in. roszczenie pokrzywdzonego (wierzyciela), tj. prawo do żądania od sprawcy przestępstwa (dłużnika) określonego zachowania się, w tym przypadku naprawienia szkody³. Przez pojęcie wymagalności roszczenia natomiast rozumie się nadejście terminu spełnienia świadczenia; wówczas wierzyciel uzyskuje możliwość żądania zaspokojenia, a dłużnik zostaje obciążony obowiązkiem spełnienia świadczenia⁴. W przypadku roszczeń stanowiących treść zobowiązań, których źródłem jest czyn niedozwolony (również zatem przestępstwo) kodeks cywilny nie wskazuje terminu wykonania zobowiązania. Zgodnie zatem z treścią art. 455 k.c., jeżeli termin spełnienia świadczenia nie wynika z właściwości zobowiązania, winno ono być spełnione niezwłocznie po wezwaniu dłużnika do wykonania. Z kwestią tą na gruncie czynów zabronionych stanowiących przestępstwa wiąże się zagadnienie odsetek, stanowiących zasadniczo wynagrodzenie za korzystanie z pieniędzy lub innych rzeczy oznaczonych tylko rodzajowo. Gdy szkoda jest wynikiem przestępstwa, roszczenie pokrzywdzonego jest wymagalne od daty jego popełnienia; od tego też momentu sprawca (dłużnik) pozostaje w zwłóce. W konsekwencji, z datą popełnienia przestępstwa związane jest określenie odsetek w wyroku zasądającym odszkodowanie⁵.

Zgodnie z treścią art. 12 k.p.c. pokrzywdzonemu przysługuje prawo dochodzenia roszczeń majątkowych wynikających z przestępstwa w drodze postępowania cywilnego, albo w wypadkach w ustawie przewidzianych w postępowaniu karnym. Prócz możliwości dochodzenia roszczeń odszkodowawczych wynikających z przestępstwa w drodze procesu adhezyjnego, wypadkiem takim jest także prawo do złożenia wniosku o nałożenie na sprawcę obowiązku naprawienia szkody, określo-

³ Por. W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1994, s. 40, 144 i n.

⁴ Por. W. Czachórski, *op. cit.*, s. 217.

⁵ Por. np. uchwałę składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 22 września 1970 r., III PZP 18/70, OSNC 1971, z. 1, poz. 5, uchwałę składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 23 stycznia 1964 r., VI KO 14/63, OSNKW 1964, z. 5, poz. 6, wyrok Sądu Najwyższego z 16 kwietnia 1984 r., I KR 65/84, OSNKW 1985, z. 3–4, poz. 32. Wskazać jednocześnie należy, iż w doktrynie cywilistycznej słusznie rozróżnia się wymagalność roszczenia od sytuacji, w których niezbędne jest wezwanie sprawcy-dłużnika. Jeżeli czyn niedozwolony polega na kradzieży lub innej postaci zawładnięcia cudzymi pieniędzmi, sprawca powinien natychmiast zwrócić zabrane pieniądze, nie czekając na wezwanie wierzyciela, gdyż obowiązek natychmiastowego zwrotu skradzionej czy przywłaszczonej sumy pieniężnej wynika z właściwości zobowiązania. Wymagalność roszczenia ma zatem miejsce od czasu popełnienia przestępstwa. W tych przypadkach czynów niedozwolonych natomiast, gdy data powzięcia przez wierzyciela (pokrzywdzonego) wiadomości o szkodzie i sprawcy jest różna od daty powstania szkody, wymagalność roszczenia następuje z chwilą wezwania sprawcy-dłużnika (T. Wiśniewski (w:) G. Bieniek, H. Ciepła, S. Dmowski, J. Gudowski, K. Kołakowski, M. Sychowicz, T. Wiśniewski, C. Żuławska, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. I, s. 403). Wezwaniem takim jest doręczenie odpisu pozwu, w postępowaniu karnym zaś doręczenie odpisu aktu oskarżenia.

ne w art. 46 § 1 k.k. Złożenie takiego wniosku, analogicznie jak i złożenie pozwu, stanowi wyraz konkretyzacji przez pokrzywdzonego roszczenia materialnoprawnego przysługującego mu na podstawie art. 415 k.c. Wniosek może zawierać żądanie przywrócenia stanu poprzedniego czy też zapłaty określonej kwoty, w każdym razie będzie zawsze żądaniem spełnienia określonego świadczenia przez sprawcę przestępstwa. W konsekwencji przyjąć trzeba, że wyrok skazujący i uwzględniający wniosek z art. 46 § 1 k.k. w całości lub w części musi zawierać określenie sposobu naprawienia szkody. Roszczenie materialnoprawne pokrzywdzonego wynikające z art. 415 k.c. zostaje w takim wyroku skonkretyzowane przez zobowiązanie oskarżonego do świadczenia. Uprawomocnienie się wyroku zawierającego orzeczenie obowiązku naprawienia szkody nie skutkuje jednak wymagalnością roszczenia, gdyż jak wyżej wskazano ma ona miejsce znacznie wcześniej – jest związana z czasem popełnienia przestępstwa. Inną natomiast rzeczą jest możliwość egzekwowania świadczenia określonego w wyroku w oparciu o art. 46 § 1 k.k. Tej zatem kwestii, nie zaś wymagalności roszczenia, jak nieprawidłowo wskazał Sąd Apelacyjny w Lublinie, dotyczy problem, trafnie przezeń rozwiązany w głosowanym judykacie.

Fakt, iż sąd orzekając w trybie art. 46 § 1 k.k. nie określa terminu naprawienia szkody, wynika z porównania tej instytucji z, mającym charakter probacyjny, zobowiązaniem do naprawienia szkody określonym w art. 72 § 2 k.k. Zgodnie z dyspozycją art. 74 § 1 k.k., w wypadku zobowiązania do naprawienia szkody niezbędne jest określenie czasu i sposobu wykonania tego zobowiązania, po wysłuchaniu skazanego. Określenie „skazany” w tym przepisie sprawia, iż wysłuchanie może nastąpić także w fazie postępowania wykonawczego⁶. Przeciwnicy tego poglądu wskazują wprawdzie, że wysłuchanie w fazie postępowania wykonawczego byłoby fikcją, skoro następowałoby po faktycznym nałożeniu obowiązku⁷. W istocie nie jest to jednak fikcja, skoro przepis nie przewiduje wysłuchania jako warunku nałożenia obowiązku co do zasady, tylko co do czasu i sposobu jego wykonania. Zasadniczo przyjąć jednak należy, iż określenie czasu i sposobu wykonania obowiązku naprawienia szkody określonego w art. 72 § 2 k.k., winno następować w postępowaniu rozpoznawczym, a wykonawczym jedynie wyjątkowo, gdy nie uczyniono tego w wyroku. Sąd *meriti* rozpoznaje sprawę w zakresie winy oskarżonego i wszelkich dolegliwości stanowiących następstwo skazania, w tym także wynikających z warunków probacyjnych. Uwzględnić zatem materiał dowodowy dotyczący zarówno czynu oskarżonego, jak i jego osoby, wobec czego wyrok kończący postępowanie rozpoznawcze winien, co do zasady, zawierać wszelkie rozstrzygnięcia, które na tej podstawie można wydać, w tym również czas i sposób wykonania obowiązku naprawienia szkody. Pomimo że wymóg wysłuchania, określony w art. 74 § 1 k.k., nie

⁶ Tak też A. Marek, *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*, Warszawa 1999, s. 224.

⁷ Tak Sąd Apelacyjny w Krakowie w wyroku z 24 listopada 1999 r., II Aka 203/99, KZS 1999, z. 12, poz. 22, por. też Z. Gostyński, *op. cit.*, s. 158; A. Zoll (w:) K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do kodeksu karnego* Kraków 1998, t. I, s. 522, t. 2.

przewiduje wyjątków, jednakże nie jest uzasadnione stanowisko, zgodnie z którym jest to wymóg bezwzględny, a zatem nie jest możliwe określenie czasu czy sposobu naprawienia szkody, bez spełnienia tego wymogu. Celem tego przepisu jest bowiem uwzględnienie postawy oskarżonego przy kształtowaniu wobec niego warunków probacyjnych. Stosunek oskarżonego wyrażony w czasie wysłuchiwania umożliwi zapoznanie się sądu z jego sytuacją zdrowotną, rodzinną i majątkową, możliwościami zarobkowymi. Skoro sposób naprawienia szkody zależy głównie od jej charakteru i będzie polegać na przywróceniu stanu poprzedniego, bądź zapłacie określonej kwoty pieniężnej, można przyjąć, iż wysłuchanie oskarżonego ma znaczenie w kwestii ustalenia sposobu nałożenia obowiązku naprawienia szkody w całości lub w części. Wysłuchanie natomiast co do czasu (terminu) wykonania tego obowiązku ściśle wiąże się z indywidualno-prewencyjnym oddziaływaniem środka probacyjnego i pozwala na uzyskanie od wysłuchiwanego ewentualnej deklaracji, wynikającej z jego postawy do popełnionego przestępstwa i wyrządzonej szkody, co do zamiaru przynajmniej częściowego zniwelowania jej skutków. Wyjaśnienie odebrane w czasie wysłuchania nie jest jednak jedynym dowodem, na podstawie którego powyższe okoliczności można ustalić, zaś negatywny stosunek oskarżonego do wykonania obowiązku nie może z gruntu przesądzać o braku wobec niego pozytywnej prognozy, umożliwiającej zastosowanie środka probacyjnego. Nadto, sytuacja kiedy oskarżony nie przyznaje się do winy, bądź gdy nie zamierza brać udziału w postępowaniu także nie może przekreślać możliwości zastosowania wobec niego środków probacyjnych, w tym również zobowiązania do naprawienia szkody. Stąd podzielić należy stanowisko Sądu Apelacyjnego w Krakowie zawarte w wyroku z 23 marca 2000 r.⁸, zgodnie z którym wysłuchanie skazywanego co do czasu i sposobu wykonania obowiązków jest uzasadnione, gdy się tego domaga, a więc gdy sam przewiduje skazanie. Zadawanie pytań w przedmiocie czasu i sposobu wykonania obowiązków jest w przeciwnym razie bezprzedmiotowe. Bezprzedmiotowe jest również np. w sytuacji, gdy oskarżony złożył oświadczenie, iż nie chce brać udziału w postępowaniu (art. 377 § 3 k.p.k.), a także w postępowaniu uproszczonym, gdy sprawa toczy się zaocznie (art. 479 k.p.k.). Skoro bowiem oskarżony nie przejawia zainteresowania prowadzonym przeciwko niemu procesem, a w orzeczeniu kończącym postępowanie może być zawarty obowiązek naprawienia szkody, swym niestawiennictwem powoduje, iż nie sposób z takiego zachowania wyprowadzić jego chęci w przedmiocie wypowiedzenia się co do naprawienia szkody.

Powyższe sytuacje są jednak wyjątkiem gdyż jak wskazano w uzasadnieniu projektu kodeksu karnego, istnieje powinność sądu polegająca na wysłuchaniu przy określaniu m.in. czasu i sposobu wykonania obowiązku naprawienia szkody. W tym mieści się przekonanie, że oskarżony obowiązki te akceptuje, co uprawdo-

⁸ II Aka 38/00, KZS 2000, z. 4, poz. 36.

podobnia się w okresie próby. Instytucja ta stanowi wyraz idei resocjalizacyjnego oddziaływania warunkowego zawieszenia wykonania kary⁹.

Inny charakter i cel niż zobowiązanie do naprawienia szkody z art. 72 § 2 k.k. ma natomiast środek karny z art. 46 § 1 k.k. Już z umiejscowienia w kodeksie karnym wynika, że instytucja ta ma charakter penalny, jej stosowanie nie jest bowiem pozbawione dolegliwości. Jednocześnie jednak, celem jej wprowadzenia do prawa karnego było umożliwienie pokrzywdzonemu dochodzenia roszczeń wynikających z przestępstwa w prostszy niż w drodze procesu cywilnego sposób, a mianowicie przez złożenie wniosku o naprawienie szkody¹⁰. Żaden przepis nie przewiduje w wypadku stosowania art. 46 § 1 k.k. wysłuchiwanie oskarżonego co do zasady samego orzeczenia tego środka, czy też np. co do wysokości odszkodowania, co dowodzi, iż wszelkie jego ewentualne stanowiska i deklaracje pozostają tu bez znaczenia. Brak też co do środków karnych uregulowania odpowiadającego art. 74 § 1 k.k., które pozwalałoby na inne określenie czasu wykonalności tego obowiązku, niż czas uprawomocnienia się wyroku. W sytuacji zatem, gdy ustawa karna w art. 74 § 1 k.k. nadaje wysłuchaniu, a następnie określeniu czasu i sposobu naprawienia szkody charakter probacji, uznać należy, iż uregulowanie takie ma charakter wyjątkowy i wykładni rozszerzającej nie podlega. Przemawia za tym treść art. 9 § 2 k.k.w, zgodnie z którym orzeczenie staje się wykonalne z chwilą uprawomocnienia, chyba że ustawa stanowi inaczej. W takim stanie rzeczy uznanie, że możliwe jest określenie innego terminu wykonania obowiązku z art. 46 § 1 k.k. niż chwila uprawomocnienia się wyroku, w sposób oczywisty jest wynikiem rozszerzającej (niedopuszczalnej w tym wypadku) wykładni art. 74 § 1 k.k.

Zgodnie z art. 196 § 1 k.k.w, w razie orzeczenia obowiązku naprawienia szkody na rzecz osoby, która nie brała udziału w sprawie, sąd z urzędu i bez pobierania jakichkolwiek opłat przesyła tytuł egzekucyjny pokrzywdzonemu lub innej osobie uprawnionej. Przepis ten nie różnicuje, jakiego rodzaju tytuły egzekucyjne zawierające orzeczenie co do roszczeń majątkowych podlegają przesłaniu, w związku z czym uznać należy, że dotyczy zarówno obowiązku z art. 46 § 1 k.k., jak i art. 72 § 2 k.k.¹¹. Niesłusznie zatem Sąd Apelacyjny w Lublinie wywiódł, że z treści tego przepisu wynika wykonalność (używając błędnie pojęcia „wymagalność”) roszczeń majątkowych, co do których orzeczono w oparciu o art. 46 § 1 k.k. Uprawomocnienie się wyroku ma bowiem taki sam skutek wobec orzeczeń zapadłych w trybie art. 46 § 1 k.k., jak i art. 72 § 2 k.k. – w obu przypadkach dochodzi jedynie do przesłania tytułu egzekucyjnego pokrzywdzonemu lub osobie uprawnionej, bądź uzyskania go, gdy dana osoba brała udział w postępowaniu.

⁹ Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 163, t. 6.

¹⁰ Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 147, t. 14.

¹¹ Tak K. Postulski (w:) Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 1998, s. 429.

Treść art. 107 k.p.k. także wskazuje, że zarówno środek karny obowiązku naprawienia szkody z art. 46 § 1 k.k., jak i środek probacyjny z art. 72 § 2 k.k. stanowią orzeczenia co do roszczeń majątkowych, jeżeli nadają się do egzekucji w myśl przepisów kodeksu postępowania cywilnego. Przepis art. 107 § 2 k.p.k. nie rozróżnia bowiem środków karnych i warunków probacyjnych, wobec czego uznać należy, iż każde orzeczenie sądu zobowiązujące do naprawienia szkody, jeżeli nadaje się do egzekucji, jest tytułem egzekucyjnym¹². Art. 107 § 1 k.p.k. przewiduje zatem możliwość nadawania obu wskazanym tytułom egzekucyjnym klauzuli wykonalności. Różnica w postępowaniu o nadanie klauzuli wykonalności rozstrzygnięciom zapadłym w trybie art. 72 § 2 k.k. i art. 46 § 1 k.k. wynikać będzie pośrednio z art. 74 § 1 k.k., przewidującego obligatoryjne określenie czasu wykonania nałożonego obowiązku. Ze stanowiska Sądu Apelacyjnego w Lublinie zawartego w uzasadnieniu głosowanego wyroku można wysnuć zasadny wniosek, że termin wykonania obowiązku naprawienia szkody orzeczonego w myśl art. 72 § 2 k.k. jest przeszkodą do nadania klauzuli wykonalności orzeczeniu zawierającemu takie rozstrzygnięcie. Celem jego określenia, jak wskazano wyżej, jest bowiem nie tylko zaspokojenie roszczeń odszkodowawczych pokrzywdzonego, ale indywidualne oddziaływanie na skazanego. Wcześniejsza przymusowa egzekucja, nie wynikająca z czasu określonego w orzeczeniu, pozostawałaby w sprzeczności z charakterem obowiązku naprawienia szkody jako warunku probacyjnego.

Inaczej rzecz się ma z tytułem egzekucyjnym, jakim jest wyrok zawierający orzeczenie o obowiązku naprawienia szkody zapadłe w oparciu o art. 46 § 1 k.k. Skoro w kodeksie karnym brak uregulowań pozwalających na określenie terminu wykonania tego obowiązku, uznać w związku z tym należy, iż ustawa nie stanowi inaczej i orzeczenie takie jest wykonalne z chwilą uprawomocnienia się wyroku, w którym jest zawarte (art. 9 § 2 k.k.w). Nie ma przeszkód, by pokrzywdzony w takiej sytuacji uzyskał klauzulę wykonalności i egzekwował zasądzone świadczenie stosownie do uregulowań kodeksu postępowania cywilnego. Przeciwny wniosek pozostawałby w sprzeczności z celem środka karnego z art. 46 § 1 k.k., który ma uprościć dochodzenie roszczeń majątkowych wynikających z przestępstwa w postępowaniu karnym. Uproszczeniu takiemu zdecydowanie nie sprzyja ograniczenie wykonalności terminem, które opóźnia możliwość egzekucji już na etapie postępowania klauzulowego. Zwłaszcza iż co do obowiązku naprawienia szkody orzeczonego na podstawie art. 72 § 2 k.k. przyjmuje się, że w razie prawomocnego zarządzenia wykonania kary, obowiązek ten wygasa w części niewykonalnej, gdyż ma charakter akcesoryjny względem warunkowego zawieszenia wykonania kary, a jego aktualność jest uzależniona od obowiązywania zawieszenia wykonania kary¹³.

¹² Por. Z. Gostyński (w:) J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S.M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1998, t. I, s. 395.

¹³ Tak K. Postulski, *op. cit.*, s. 429–430.

Stanowisku wyrażonemu w zdaniu pierwszym tezy głosowanego wyroku nie sprzeciwia się unormowanie z art. 75 § 2 k.k., zgodnie z którym uchylanie się skazanego od wykonania orzeczonych środków karnych jest przesłanką zarządzenia wykonania kary warunkowo zawieszonej. Istnienie tej przesłanki wobec środka karnego z art. 46 § 1 k.k., a więc uchylanie się od obowiązku naprawienia szkody orzeczonego w trybie tego przepisu podlega rozważaniu przy uwzględnieniu daty uprawomocnienia się wyroku, nie zaś jak w przypadku warunku probacyjnego z art. 72 § 2 k.k., przy uwzględnieniu wyznaczonego terminu wykonania tego obowiązku.

Powyższe argumenty przemawiają zatem za słusznością stanowiska Sądu Apelacyjnego w Lublinie zawartego w zdaniu pierwszym tezy głosowanego wyroku.

Marek Siwek